

KOHTI YHTEISÖLLISTÄ DISKURSSINTUTKIMUSTA

Kari Sajavaara & Arja Piirainen-Marsh (toim.) *Kieli, diskurssi & yhteisö*. Soveltavan kielentutkimuksen teoriaa ja käytäntöä 2. Jyväskylä: Soveltavan kielentutkimuksen keskus, Jyväskylän yliopisto 2000. 385 s. ISBN 951-39-0664-7.

KARI SAJAVAARAN ja ARJA PIIRAINEN-MARSHIN toimittama *Kieli, diskurssi & yhteisö* on yksi jo ilmestyneestä kolmesta soveltavan kielentutkimuksen artikkelikokoelmasta. Julkaisusarjan tarkoituksena on »avata keskustelua soveltavan kielentutkimuksen nykytilasta ja tulevaisuudesta». Tämän tarkoituksen ainakin käsillä oleva teos täyttää hyvin. Siinä esitellään sellaisia kielentutkimuksen lähestymistapoja, joita yhdistää kiinnostus kielen ja laajempien so-

siaalisten tekijöiden tai yhteisöjen väliseen suhteeseen. Laajasti ottaen kyse on siis uudenlaisesta sosiolingvistiikasta ja diskursiin- tai tekstintutkimuksesta.

Teoksessa on toimittajien alkusanojen lisäksi 12 artikkelia, joiden aiheet vaihtelevat sosiolingvistiikasta kielenhuollon kautta tyylintutkimukseen. Kirjoittajat ovat erikäisiä, eri yliopistoja ja lähinnä kieliaineita edustavia tutkijoita ja opettajia — yhtä lukuun ottamatta kaikki muuten naisia!

SOSIOLINGVISTIIKASTA LUKUTAITOON

Teoksen aloittaa PIRKKO NUOLIJÄRVEN artikkeli Sosiolingvistiikka kielentutkimuksen kentässä, joka esittelee sosiolingvististä lähestymistapaa, sen keskeisiä käsitteitä ja tulevaisuudennäkymiä. Nuolijärvi ottaa aluksi lyhyesti esiin erilaisia sosiolingvistiikan määrittelyjä ja tyypillisiä sosiolingvistisiä tutkimusteemoja, kuten variaation ja kielen muuttumisen. Tämän jälkeen hän pohtii sosiolingvistisen lähestymistavan ongelmia ja toteaa, että siihen on kohdistunut aiheellistakin kritiikkiä: sosiolingvistiikka ei ole loppujen lopuksi kyennyt selittämään, miksi kielenkäyttäjät käyttäytyvät kuten käyttäytyvät, eikä sosiaaliryhmän käsite ole ollut kovinkaan toimiva. Läpi artikkelin Nuolijärvi varoittelee myös sosiaalisen taustamuuttujan käsitteestä, joka on osoittautunut vähintään kyseenalaiseksi, koska muutama yhteinen taustamuuttuja ei vielä tee ryhmästä ryhmää. Artikkelinsa lopuksi Nuolijärvi toteaaakin, että vain irtautumalla mahdollisimman paljon taustamuuttujan käsitteestä »sosiolingvistiikka voi tulla SOSIOLingvistiikaksi».

Perinteisen sosiolingvistiikan ongelmiin artikkeli tarjoaa muutamaakin hedelmällistä ratkaisua, sillä uusia kysymyksenasetteluja käsitellessään Nuolijärvi hakee tukea ja ideoita sekä kriittisestä media-analyysistä että keskustelunanalyysistä. Molemmat lähestymistavat tuovat jotakin uutta puhetilanteen tarkasteluun ja kuvaamiseen. Esimerkin avulla Nuolijärvi osoittaa keskustelunanalyysin sopivan hyvin sosiolingvistin työkaluksi. Artikkelin lopussa esiintyvät myös uudenlaiset aineistot — verkotekstit.

Toisenlaisesta sosiolingvistiikasta kirjoittavat TERTTU NEVALAINEN ja HELENA RAUMOLIN-BRUNBERG artikkelissaan Sosiolingvistiikan haaste kielihistoriassa, joka

esittelee historiallista sosiolingvistiikkaa ja erityisesti yhtä tutkimusta, jossa kirjoittajat ovat tutkineet kahden, 1400–1600-luvulla eläneen englantilaisen villakangaskauppiasperheen miesten kirjeenvaihtoa. On hienoa lukea suomenkielinen artikkeli historiallisesta sosiolingvistiikasta, jossa suomalaiset anglistit ovat kunnostautuneet kansainvälisesti. Artikkelin esittelee ensin lyhyesti historiallisen variaation tutkimuksen perusajatuksia ja sitten edellä mainitun tutkimuksen lähtökohtia ja tuloksia. Kiintoisaa on se, että vaikka kielen historiallista variaatiota on tutkittu ja siten saatu tietoa muun muassa kielen muutoksen mekanismeista, ei eri kielenkäyttäjryhmien välisiä eroja ole liiemmin selvitetty. Nevalainen ja Raumolin-Brunberg pureutuvat juuri tähän kysymykseen ja esittelevät lyhyesti tällaisen tutkimuksen edellytyksiä. Ensinnäkin aineiston hankinta ja ylipäätään sen luonne — millaista aineistoa on saatavilla — eroaa synkronisesta sosiolingvistiikasta olennaisesti. Toiseksi tietoa yhteiskunnasta on hankittava historiantutkijoilta. Meneiden yhteiskuntien rekonstruktioita käsittelevä luku osoittautuikin tavattoman kiintoisaksi, samoin kuin korpuksia ja tekstieditioita käsittelevä luku. Kirjoittajat yhdistävät artikkelissaan teorian ja käytännön onnistuneesti, niin että siitä saa hyvän kuvan historiallisen sosiolingvistiikan lähtökohdista ja käytännön tutkimuksesta.

PAULA SAJAVAARAN artikkeli käsittelee kielenohjailua. Artikkelin teemoina ovat kielenohjailun käytäntö, teoria ja ideologia. Sajavaara esittelee aluksi suomalaisen kielenohjailun poliittis-historiallisia perusteita ja kielenhuollon käytäntöä sekä keskeisiä käsitteitä. Tämän jälkeen hän käsittelee kielenohjailun yleisiä muotoja ja yleisiä kirjakieltä. Käsitteiden esittely on perusteellista, mutta jotakin niiden ongelmallisuudesta kertonee kursivoitujen termien suuri määrä. Eri käsitteitä, kuten kirja- ja

yleiskieltä, on määritelty kielitieteellisessä kirjallisuudessa monin tavoin, ja Sajavaaraakin tekee oman ehdotuksensa näiden termien merkityksiksi — konditionaalissa tosin. Esimerkiksi *kirjakielen* Sajavaara määritteli näin: »*Kirjakieli* olisi — — sekä kirjoitettuna että puhuttuna virallisimmissa muodoissaan vanhoillisin — —: ensi sijassa kirjakielellä tarkoitettaisiin kuitenkin kirjallisuuden kieltä, jolloin se voisi sisältää myös yksilöllistä, alueellista ja tilannetekijöistä johtuvaa vaihtelua.» *Standardikieli* olisi kirjallisen joukkoviestinnän yleisin muoto ja se kielimuoto, joka olisi äidinkielenopetuksen pääkohde, ja *yleiskieli* taas lähinnä muotoasultaan vakioitu mutta sanastoaltaan usein arkisempi käyttökieli.

Kielenohjailun arki-ideologioista Sajavaara ottaa esiin imperialismin, nationalismin, kansainvälisyyden, demokraattisuuden ja traditionalismin; näistä kaikista on hänen mukaansa jälkiä suomalaisessa kielenohjailussa. Seuraava luku käsittelee normien ja suositusten perusteita, kuten instrumentalismia ja purismia sekä niiden ilmenemismuotoja. (Ks. myös Sajavaara 1995.) Perusteita voisi hyvin nimittää myös ideologioiksi, siksi suorassa yhteydessä nämä perusteet ovat arki-ideologioiden kanssa. Sajavaara esittelee normien perusteita asian- tuntevasti ja monipuolisesti ja hiljalleen nykyiseen funktionaliseen näkemykseen päätyen. Loppuluvussa Sajavaara katsoo kielenhuollon päätehtäväksi kriittisen kielikasvatuksen. Artikkelin on perusteellinen ja ajantasainen katsaus kielenohjailuun, ja se voisi hyvin olla osa suomen kielen opintoja kaikissa Suomen yliopistoissa.

PIRJO LINNAKYLÄ esittelee artikkelissaan Lukutaito tiedon ja oppimisen yhteiskunnassa lukutaitotutkimuksen nykysuuntauksia. Artikkelin alussa käydään läpi erilaisia lukutaitoja ja näkemyksiä lukutaidosta. Näkemys lukutaidosta, luetun ymmärtämisestä, on muuttunut tiedon siirto -näkemyk-

sestä vähitellen näkemyksiin, joissa osansa on lukijan aiemmilla kokemuksilla, lu- kutilanteella, kulttuurisella kontekstilla jne. Tässä mielessä lukutaitotutkimus näyttää kulkeneen samaa tietä kuin esimerkiksi tekstintutkimus: dialogisuus ja funktionalismi ovat astuneet kuvaan, samoin konteksti. Artikkelin luvuista yksi käsitteleeekin nimenomaan kontekstia, yksi taas tekstejä kulttuurisina tuotteina. Lisäksi Linnakylä kirjoittaa erilaisista lukemisen ja ymmärtämisen strategioista, jotka ovat opetuksen kannalta kiintoisia — eri tekstien ymmärtämiseen käytetään erilaisia strategioita. Artikkelin viimeinen luku tarkastelee verkkolukutaitoa ja sen eroja muihin lukutaitoihin; mitään uutta tässä luvussa ei tule esiin, mutta puhuttaessa lukutaidosta on hyvä muistaa myös verkkotekstit. On kuitenkin huomattava, että Linnakylä puhuu koko ajan kirjallisesta lukutaidosta — nykyään- hän lukutaidolla voidaan viitata myös esimerkiksi kuvan lukemiseen (ks. Seppänen 2001, esim. luvut 1 ja 4).

TEKSTINTUTKIMUSTA

MINNA-RIITTA LUUKAN artikkeli käsittelee formalismin ja funktionalismin heijastumista diskurssintutkimukseen. Formalistisen ja funktionalistisen näkökulman keskeisin ero on se, että formalismi keskittyy kielen sisäisen rakenteen kuvaamiseen, kun taas funktionalistinen näkökulma merkitsee sen kuvaamista, miten merkityksiä luodaan vuorovaikutuksessa; kuvauksen kohteena on kielellisten valintojen systematiikka. Tämä ero on artikkelin lähtökohta, josta käsin Luukka tarkastelee diskurssintutkimuksen taustaoletuksia ja sitä, miten nämä näkökulmat näkyvät diskurssintutkimuksessa.

Formalismin ja funktionalismin keskeisiä taustaoletuksia nousee esiin kolme: kuva kielestä, kielen suhde kontekstiin sekä muo-

don ja merkityksen suhde. Ensinnäkin kieli nähdään formalismissa mentaalisenä ja individualistisena järjestelmänä ja funktionalismissa taas sosiaalisena ilmiönä ja vuorovaikutuksen välineenä. Kielen suhde kontekstiin näkyy — hieman kärjistäen — formalistien ja funktionalistien metodeissa: funktionalisti tarkastelee aineistoja osana niiden ilmenemiskontekstia, kun taas formalisti voi luottaa omaan intuitionsa ja irrallisiin ilmauksiin. Aiemmin artikkelissa Luukka huomauttaakin, että »tietty metodologinen valinta edellyttää myös tietynlaista käsitystä kielen luonteesta».

Kolmanneksi formalismi näkee muodon ensisijaisena, toisin sanoen kielen rakennejärjestelmä ei riipu merkityksistä, ja funktionalismi taas pitää rakenteita merkitykselle alisteisina. Näin esitettynä formalismi ja funktionalismi tietenkin asettuvat lähestulkoon vastakkaisiksi näkökulmiksi, vaikkakin, kuten Luukka toteaa, niiden on ajateltu myös täydentävän toisiaan. Luukka itse asettuu sille kannalle, ettei tutkija voi sitoutua molempiin samanaikaisesti niiden perustavanlaatuisen erojen vuoksi.

Taustaoletusten jälkeen artikkeli esittelee erilaisia diskurssintutkimuksen suuntauksia ja niiden taustaoletuksia. Hieman yllättävästi suuri osa diskurssintutkimuksesta on Luukan mukaan perustaltaan formalistista — yllättävästi siksi, että yleensä kun tutkitaan diskurssia, ajatellaan tutkittavan nimenomaan kielen käyttöä. Artikkelissa esitellään neljä pääsuuntausta: tekstuaalinen, kognitiivinen, interaktionaalinen ja konstruktionistinen. Tekstuaalisella suuntauksella Luukka tarkoittaa sellaista tekstilingvistiikkaa, jossa diskurssia tarkastellaan lauseiden ja virkkeiden muodostamana kokonaisuutena; tällaista perinteistä tekstilingvistiikkaa hallitsee yleensä ajatus hierarkioista ja rakenteellisesta järjestymisestä. Näin sitä voi pitää taustaltaankin formalistisena eli muoto- ja rakennelähtöisenä,

vaikka tarkastelun kohteena onkin kielen käyttö eikä keksittyjä lauseita.

Myös kognitiivista näkökulmaa voi pitää formalistisena, kuten Luukka esittää, jos viestintä nähdään propositioiden ja intentioiden siirtona puhujalta kuulijalle. Nykyisin kognitiivinen kielentutkimus lähestyy kuitenkin funktionalismia ainakin siinä mielessä, että merkityksen voi ajatella kantavan mukanaan tietoa kontekstista niin, ettei mitään käytöstä irrallaan olevaa merkitystä ole eristettävissä.

Interaktionaalinen eli vuorovaikutuksellinen näkökulma korostaa nimenomaan kielen sosiaalisuutta ja merkityksistä neuvottelemista, joten sen funktionalistinen tausta on helppo nähdä. Tosin siinäkin, kuten esimerkiksi keskusteluanalyysissä, rakenteiden kuvauksella voi olla keskeinen osa, mutta kyse on kuitenkin vuorovaikutuksen rakenteista. Myös konstruktionistinen näkökulma perustuu funktionalistiseen näkemykseen kielestä. Konstruktionistisella näkökulmalla Luukka viittaa lähinnä suuntauksiin, joissa kielenkäyttöä tarkastellaan tilanteista vuorovaikutusta laajemmista konteksteissa. Nämä suuntaukset perustuvat ajatukseen todellisuuden sosiaalisesta rakentumisesta, ja tunnetuimpia niistä lienee kriittinen diskurssianalyysi.

Artikkelin lopussa Luukka toteaa, että periaatteessa yhtä diskurssia voisi tarkastella kaikista näkökulmista. Usein onkin niin, että samassa tutkimuksessa kuvataan sekä tekstin rakennetta että sosiaalista kontekstia. Käytännössä formalistisiin ja funktionalistisiin analyysimalleihin rinnakkain perustuva kuvaus on siis mahdollinen. Luukan artikkelin keskeisin anti on siinä, että se kyseenalaistaa sellaisen luonnollistuneen ajatuksen, että diskurssintutkimus olisi aina lähtökohdiltaan funktionalistista. Vaikka esimerkiksi aineistot nykyisin ovat enimmäkseen aitoja, voi metodin taustalla olla kuitenkin formalistinen kielinäkemys. Ar-

tikkeli inspiroikin pohtimaan sitä, miltä perustalta itse kukin diskursseja ja tekstejä tutkii.

Funktionalistiseen näkökulmaan perustuvaa tekstintutkimusta edustaa PIRJO HIIDENMAAN artikkeli lingvistiksestä tekstintutkimuksesta, jossa kirjoittaja esittelee kielitieteellistä tekstintutkimusta tarkastelevalle tekstin olemusta, kontekstia ja merkityksen kuvausta. Hiidenmaa tekee eron tekstejä aineistona käyttävän tutkimuksen ja varsinaisen tekstintutkimuksen välille. Jälkimmäisellä hän tarkoittaa sen tutkimista, mikä on teksti ja miten se tuottaa merkityksiä. Lingvistinen tekstintutkimus taas tutkii vielä täsmällisemmin sitä, mikä kieli on ja miten kieltä käytetään vastakohtana sellaiselle tutkimukselle, jossa tekstien avulla selvitetään vaikkapa arvoja tai ajattelutapoja.

Hiidenmaa määrittelee tekstin siten, että sillä on aina hahmo ja olomuoto eli se on sidoksissa kontekstiin, kuten aikaan ja paikkaan. Tämä erottaa tekstin diskurssista. Lisäksi tekstillä on funktio, tehtävä ja tavoite, joita tekstintutkimus — toisin kuin kielijärjestelmän tutkimus — pyrkii kuvaamaan. Kielijärjestelmän ja kielenkäytön välinen raja ei Hiidenmaan mukaan kuitenkaan ole näin jyrkkä; tekstin merkitystä tulkitaan siten, että kielellinen esitys eli kielenkäyttö suhteutetaan kieli- ja sosiaalisiin systeemeihin. Näin ollen lingvistinen tekstintutkimus pyrkii näyttämään, mikä on kieli-systeemin ja kielenkäytön suhde merkitysten luomisessa. Hiidenmaa myös korostaa kirjoitettua eli sitä, että kirjoitetulla tekstillä on aina muoto. Merkitysten syntymisessä muodolla ja myös kontekstilla, kuten kuvilla tai taulukoilla, on tärkeä osa.

Lingvistisen tekstintutkimuksen Hiidenmaa määrittelee tekstin tekstiyden tutkimiseksi: tavoitteena on kuvata sitä, »miten teksti esittää sen, mitä se esittää ja mikä rooli ja sosiaalinen asema tekstillä on».

Näitä kysymyksiä lähestytään analyysoimalla tekstiä systeemisen-funktionaalisen kieliopin mukaan kolmesta näkökulmasta: vuorovaikutuksen (interpersonaalinen meta-funktio), kielellisen esityksen (tekstuaalinen meta-funktio) ja representaation (ideaationaalinen meta-funktio) näkökulmasta.

Hiidenmaa esittelee myös erilaisia tapoja kuvata konteksti: tekstin ja kontekstin voi nähdä melko erillisinä ja toisaalta yhteen-sulautuneina. Erillisyyteen kirjoittaja suhtautuu epäillen ja näkeekin tekstin ja kontekstin suhteen melko kiinteänä. Tekstin kontekstiksi voidaan ajatella esimerkiksi toinen teksti tai diskurssi tai jopa ideologia. Keskeistä on se, että konteksti on muuttuva ja joustava, eikä koskaan yksi ja sama. Tämän vuoksi tekstistä ei myöskään ole yhtä oikeaa tulkintaa. Kysymyksenasettelusta ja analyysistä puhuessaan Hiidenmaa korostaa tekstin perusteellista kielellistä kuvausta, jotta tutkija ei etsisi tekstistä vain todisteita omille etukäteisoletuksilleen. Kysymyksenasettelunkin kannalta tämä on tärkeää: esimerkiksi tekstilajia ei Hiidenmaan mukaan tulisi pitää annettuna vaan tekstilajin kuvauksen pitäisi olla tutkimuksen tulos pikemmin kuin sen lähtökohta.

Hiidenmaan artikkeli on perusteellinen ja selkeä esitys lingvistisen tekstintutkimuksen perusteista: tekstin ja kontekstin määrittely ovat funktionalistisen tekstintutkimuksen keskeisiä kysymyksiä ja näistä Hiidenmaa kirjoittaa selkeästi ja innostavasti. Artikkelin lopussa nousee vielä esiin suhde muiden alojen tekstintutkimukseen. Hiidenmaan mukaan tieteidenvälisyys kylä rikastuttaa, mutta ei pidä unohtaa lingvististä perustutkimusta siitä, miten merkityksiä luodaan juuri kielellä.

Tekstintutkimusta käsittelee myös SARI PIETIKÄISEN artikkeli kriittisestä diskurssintutkimuksesta. Kriittinen diskurssintutkimus edustaa tekstintutkimusta, jossa kielitieteellinen ja yhteiskunnallinen näkökulma

kohtaavat. Se ei ole yksi yhtenäinen tutkimussuuntaus, vaan »pikemminkin jaettu näkökulma tutkimukseen». Niinpä Pietikäinen esittelee sitä melko yleisesti ottamalla esiin sen keskeisiä lähtökohtia ja käsitteitä, kuten ideologian ja hegemonian, ja hahmottelemalla tähän asti tehtyä tutkimusta. Artikkelin lopussa käydään läpi kriittisen diskurssintutkimuksen analyttinen prosessi. Kiintoisa on Pietikäisen yleisluonnehdinta analyysista: »monitasoinen analyysi, joka jostain nurkastaan ankkuroituu yksityiskohtaiseen lingvistiseen analyysiin». Juuri tätä on toisinaan pidetty kriittisen diskurssintutkimuksen ongelmana kielitieteen parissa — lingvistinen analyysi kun on vain osa analyysia. Pietikäinen antaa selvästi ymmärtää, että kyse on nimenomaan sellaisesta diskurssianalyysista, joka yhdistää kieli- ja yhteiskuntatieteen ja pyrkii sillä tavoin kuvaamaan kielen sosiaalista luonetta ja suhdetta yhteiskuntaan.

SIRPA LEPPÄSEN artikkeli Kirjallisen tyylin tutkimus esittelee tutkimusperinnettä, jonka lähtökohtana on ollut Roman Jakobsonin ajatus kielen poettisesta funktiosta ja sen merkityksestä tutkimuskohteena. Leppänen lähestyy aihetta englannin kielen tutkijana mutta monet esitellyistä tutkimussuuntauksista ovat tuttuja myös fennisteille. Kirjallisen tyylin tutkimuksella kirjoittaja tarkoittaa eri metodein tehtävää kirjallisuuden kielen ja tekstien tutkimusta; kyse on hyvin monimuotoisesta tutkimuksesta, jota yhdistää sama tutkimuskohde. Artikkelin alkuosa käsitteleekin seitsemää tyylin tutkimuksen kehityssuuntaa, muun muassa formalistista poetiikkaa, funktionaalista, affektiivista ja kriittistä tyylin tutkimusta. Kehityssuuntien esittelystä oivaltaa nopeasti, miten moninaisesta tutkimusalasta puhutaan. Ja artikkelin mukaan se moninaistuu edelleen.

Nykyisen kirjallisen tyylin tutkimuksen keskeisiksi piirteiksi hahmottavat monitie-

teisyys, kontekstin korostuminen ja konstruktionismi — samat seikat, jotka korostuvat Hiidenmaan ja Pietikäisen artikkeleissa. Myös tyylin tutkimus ammentaa yhteiskuntatieteistä ja muista ihmistieteistä, näkee tyylin sosiaalisena ja kulttuurisena konstruktiona sekä tutkii tekstin lisäksi sen tuottamisen ja ymmärtämisen konteksteja. Luukan, Hiidenmaan, Pietikäisen ja Leppäsen artikkelit muodostavatkin innostavan kokonaisuuden, joka parhaimmillaan auttaa lukijaa näkemään suurempia linjoja kielenkäytön, erityisesti tekstien, tutkimuksessa.

NÄKÖKULMIA KIELEN KÄYTTÖÖN

Teoksen loppuosan artikkeleille on vaikea löytää yhdistävää tekijää: esiin tulevat feministiset teoriat, kontrastiivinen retoriikka, pragmatiikka ja keskusteluanalyysi. KATHERINE WYLY MILLEN ja PAUL MCILVENYN artikkeli »Sosiaalinen sukupuoli ja suullinen vuorovaikutus: feministiset teoriat ja sosiolingvistinen tutkimus» esittelee feministisiä teorioita ja niiden ajatuksia kielestä. Artikkelin käsittelee kielen tutkimusta hyvin vähän — pääpaino on feministisillä teorioilla, joita esitellään yhdeksän. Silmiinpistävää on konkreettisten esimerkkien ja etenkin suomalaisten lähdeviitteiden puute: 96 lähteestä vain kolme on suomalaisia! Lisäluettavaksi tarjotaan lisäksi kahta suomalaista teosta. Koska kyse on suomenkielisestä soveltavan kielitieteen teoksesta, olisi odottanut edes mainintaa vaikkapa Isosuisesta naisesta (Laitinen toim. 1987). Ehkäpä artikkelin kirjoittajaksikin olisi löytynyt joku suomalainen tutkija, joka olisi tuntenut myös täkäläisiä tutkimuksia.

Kontrastiivinen retoriikka edustanee tyypillistä soveltavaa kielentutkimusta, sillä sen synty perustuu vieraan kielen opetuksen käytäntöön ja sen tarpeisiin. ANNA MAURASEN artikkelista saa hyvän käsityksen tut-

kimussuuntauksen peruskysymyksistä ja ongelmista. Kontrastiivisen retoriikan peruskysymys on selvittää kulttuurien välisiä eroja teksteissä ja kirjoittamisessa. Taustalla on yleensä jokin käytännön tarve, johon tutkimustuloksia voidaan sitten hyödyntää. Esimerkiksi Suomessa tällaista tutkimusta on tehty nimenomaan tieteellisestä kirjoittamisesta englanniksi (ks. Mauranen 1993, Ventola ja Mauranen 1992).

Mauranen esittelee artikkelissaan muun muassa kontrastiivisen retoriikan keskeisiä analyysimalleja, joista suurin osa on keskittynyt tekstin retorisen rakenteen analysoimiseen. Retorisen rakenteen rinnalle on sittemmin astunut myös genreteoria erityisesti Swalesin esittämässä muodossa, joka on vaikuttanut muuallakin kuin kontrastiivisessa retoriikassa (esim. Bhatia 1993). Kontrastiivinen retoriikka kytkeytyy yhtä lailla samoihin suuriin linjoihin kuin muut tekstintutkimuksen suuntauksat; konteksti on kuvauksessa keskeinen mutta kuitenkin alati vaihteleva.

Kontrastiivisessa retoriikassa korostuvat kulttuurinen konteksti ja empiria, joiden mielekäs yhdistäminen vaatii Maurasen mukaan myös teoreettista pohdintaa. Teoriat on aiemmin lainattu muun muassa tekstilingvistiikasta ja kirjoittamisen tutkimuksesta, mutta viime aikoina kiinnostus kontrastiivisen retoriikan teorioiden kehittämiseen on lisääntynyt. Yhtenä lupaavana kehityssuuntana Mauranen mainitsee juuri genreteorian ja genrejen kulttuurisen vaihtelun tutkimisen.

TARJA NIKULAN artikkeli käsittelee pragmatiikkaa yhtenä näkökulmana kielen käyttöön. Näkökulma tuntuu kirjan kokonaisuutta ajatellen melko yleiseltä ja täsmenytymättömältäkin, koska pragmatiikan voi nähdä monen esitellyn tutkimussuunnan lähtökohtana. Niinpä pragmaattisen näkökulman ominaislaatu ei tule selkeästi esiin — jos sellainen on hahmotettavissakaan.

Artikkelin ensimmäinen luku esittelee pragmatiikan filosofista ja kielitieteellistä taustaa ja toinen luku pragmaattista näkökulmaa kieleen. Erotukseksi muista kielenkäytön tutkimusaloista (kuten diskurssi- ja keskustelunanalyysista) pragmatiikan erityispiirteinä voi Nikulan mukaan pitää sitä, että se näkee kielenkäytön tavoitteellisena toimintana. Pragmatiikan tutkimusalueista artikkeli ottaa esiin kohteliaisuustutkimuksen, kulttuurienvälisen ja kontrastiivisen retoriikan sekä pragmaattisen kielitaidon oppimisen ja opettamisen.

Teoksen viimeinen artikkeli, SALLA KURHILAN »Keskustelunanalyysin esittelyä ja rajankäyntiä — kakkoskielisten keskustelujen haaste», käsittelee sekä keskustelunanalyttista näkökulmaa että yhtä, tietyn tyyppistä aineistoa. Kurhila esittelee ensin keskustelunanalyysin metodologisia lähtökohtia ja sitten lyhyesti käytännön sovelluksia, kuten institutionaalisten keskustelujen analyysia. Artikkelin kolmas luku on esimerkki keskustelunanalyttisestä metodista käytännössä: aineistona on kakkoskielistä keskustelua eli keskustelua, jossa keskustelun toinen osapuoli ei ole syntyperäinen suomen puhuja. Tarkastelun kohteena on yksi keskustelun toiminnan rakenne, niin sanottu korjausrakenne. Esimerkki-analyysi konkretisoi artikkelin alussa esitellyt metodiset periaatteet hyvin ja pyrkii samalla osoittamaan, että kakkoskielisiä aineistoja voi ja on mielekästä tutkia keskustelunanalyttisellä otteella. Artikkelin onkin keskustelunanalyysin esittelyn lisäksi myös kannanotto sen puolesta, että S2-tutkimusta voi tehdä tässä viitekehyksessä.

Kieli, diskurssi & yhteisö esittelee monipuolisesti sitä valtaisaa kielentutkimuksen aluetta, jossa tarkastellaan kielen käyttöä yhteisöllisestä näkökulmasta. Monipuolisuus antaa mahdollisuuden käyttää teosta monin tavoin. Esimerkiksi tekstintutkimus-

ta esittelevä osuus toimii ihan omana kokonaisuutenaan opetuksessa. Sajavaaran artikkeli kielenhuollosta taas sopisi sellaiseen kielenhuollon peruskirjallisuudeksi. Sama pätee moneen muuhunkin artikkeliin. Pienenä puutteena voi ehkä pitää sitä, ettei käytännön analyysistä ole kovinkaan monta esimerkkiä ja siksi moni metodinen ja teoreettinen periaate jää hieman paperinmakuisiksi. Kirjaa voi kuitenkin hyvillä mielin käyttää tentti- ja oheislukemisena yliopistojen kielten laitoksissa — ja toivottavasti käytetäänkin. ■

ANNE MÄNTYNYNEN

Sähköposti: anne.mantynen@helsinki.fi

LÄHTEET

BHATIA, VIJAY K. 1993: *Analysing genre*.

Language use in professional settings. London: Longman.

LAITINEN, LEA (toim.) 1987: *Isosuinen nainen. Tutkielmia naisesta ja kielestä*. Helsinki: Yliopistopaino.

MAURANEN, ANNA 1993: *Cultural differences in academic rhetoric. A textlinguistic study*. Frankfurt: Peter Lang.

SAJAVAARA, PAULA 1995: *Kielenohjailu ja ohjailtu kieli*. Lisensiaatintutkielma. Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitos.

SEPPÄNEN, JANNE 2001: *Katseen voima. Kohti visuaalista lukutaitoa*. Tampere: Vastapaino.

VENTOLA, EIJA – MAURANEN, ANNA 1992: *Tieteellinen kirjoittaminen englanniksi. Tekstilingvistinen näkökulma opetukseen*. Korkeakoulujen kieli-keskuksen julkaisuja 42. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.